

סיכום כללי: 'יאוש שלא מדעת' ו'דרך הינוח'

השיעורים 'יאוש שלא מדעת' ו'דרך הינוח' בנויים על ההבנה, שלפי הרמב"ם יש דבר כזה 'יאוש מראש'. כלומר, שכאשר הבעלים מראש חושב שאם יקרה דבר מסוים לא יהיה סיכוי שהחפץ יחזור אליו, הוא מתייחס מראש מזה, ותולה את היאוש בזה שכאשר הוא יבדוק הוא יבין שבאמת האפשרות הזו התרחשה. לדוגמא, כאשר אדם הולך ברחוב ויש לו ביד חפץ בלי סימן, הוא חושב מראש, שאם החפץ ייפול לא יהיה לו דרך להחזיר אליו את החפץ, והוא יתייחס ממנו. כיוון שהוא מודע מראש לסיכון בזה שהחפץ ייפול, הוא חושב שאם כאשר הוא יבדוק פעם הבאה הוא יבין שהחפץ נפל, הוא מראש מתייחס מלמצוא את החפץ אם הוא ייפול. המקורות וההוכחות לדין הזה, הובאו באריכות בשיעור 'יאוש שלא מדעת'. נעשה סיכום של הקשיים בגמרא וברמב"ם שתורצו על פי הסבר זה.

קשיים בגמרא שתורצו:

- ❖ למה הגמרא לא מקשה על דעת אביו, מזה שרבי שמעון בן אלעזר מתיר לקחת מחט אחת? הרי מחט זה לא חשוב ולא כבד. וכן, למה רבא לא יכול היה לתרץ את עצמו ולומר שהוא סובר כרבי שמעון בן אלעזר שמתיר מחט¹?
- ❖ איך מצד אחד הגמרא אומרת שהיתר אבדה ששטפה נהר הוא למרות שלא היה יאוש, ומצד שני שההיתר הוא כי הבעלים מתייחסים²?
- ❖ מה הסברא של הגמרא באפשרות שחכמים יחלקו על רבי שמעון בן אלעזר ברוב גויים? הרי ודאי שמי שנאבד לו שם יתייחס³.
- ❖ למה הגמרא אומרת שלפי רבי שמעון בן אלעזר מותר לקחת חפץ שהיה טמון באשפה שלא היה עתיד לפנותה, ונמלך עליה לפנותה? הרי הבעלים לא יודעים שמפנים אותה, וזה יאוש שלא מדעת⁴.
- ❖ למה כתוב בברייתא, בין ההיתר לקחת מחט, לבין ההיתר לקחת אבדה מזוטו של ים יוכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר? מה הקשר בין דברי רבי שמעון בן אלעזר שמותר לקחת מחט אחת, לבין ההיתר שלו לקחת דבר שנמצא בים או בנהר⁵?
- ❖ מה ההיגיון בזה שמי שלקח חפץ שאין בו סימן שהיה בדרך הינוח, לא יחזיר את החפץ למקום שהוא היה בו? הרי אין דרך יותר טובה להשיב את החפץ לבעלים⁶.

¹ ראה מה שכתבנו בזה בחלק 'מחלוקת סוגיות'. למרבה הפלא, לא ראינו מי שדן בשאלות אלו. אף על פי שנפסק להלכה שמי שמוצא מחט הרי אלו שלו, ו'יאוש שלא מדעת' אינו יאוש, לא ראינו מי שמנסה ליישב בין הדברים.

² בשיעור 'יאוש שלא מדעת', ראה הערה 30, ובגוף המאמר בתחילת החלק 'מחלוקת סוגיות'.

³ בשיעור 'יאוש שלא מדעת', ראה הערה 37, ובגוף המאמר בסמוך להערה זו.

⁴ בשיעור 'יאוש שלא מדעת', הערה 33.

⁵ בשיעור 'יאוש שלא מדעת', תורץ בחלק 'מחלוקת סוגיות' לפני הטבלה. לא ראינו מי שמתייחס לשאלה זו.

⁶ בשיעור 'דרך הינוח', סוף הערה 17.

❖ למה הגמרא אומרת שגוזלות מקושרים ומדדים שהגיעו מהעולם מותרים? הרי הגיוני שהם הונחו במקום אחר, והבעלים עוד לא שם לב לזה שהם דידו משם, וזה יאוש שלא מדעת?⁷

קשיים ברמב"ם שתורצו:

❖ למה הרמב"ם לא מביא את כל ההעמדות שהגמרא מעמידה לשיטת אביי במקרים של המשנה? הרי הוא פוסק שיאוש שלא מדעת אינו יאוש⁸.

❖ למה בתור דוגמה ליאוש שלא מדעת הרמב"ם מביא מקרה שאדם איבד משהו, וחושב שהוא מונח במקום מסוים, ולא מקרה שאדם מוצא חפץ ללא סימן שאינו חשוב או כבד? הרי נראה בגמרא שזו הנפק"מ לזה שיאוש שלא מדעת אינו יאוש⁹.

❖ איך זה מסתדר שבפרק ו' הרמב"ם אומר שמי שמציל מזוטו של ים יכול לקחת את האבדה רק אם הוא יודע שהבעלים התייאש, ובפרק י"א הוא כותב שבזוטו של ים וודאי שהבעלים מתייאש¹⁰?

❖ למה הרמב"ם אומר שבאבדה ששטפה נהר, ודאי שהבעלים מתייאש? הרי יכול להיות שהוא לא שם לב לזה שנפל לו, וייאוש שלא מדעת אינו יאוש¹¹.

❖ אם באבדה ששטפה נהר ודאי שהבעלים מתייאש, למה צריך פסוק מיוחד כדי להתיר אותה? הרי כבר למדנו משמלה שאבדה שהבעלים התייאש ממנה מותרת. וכן, אם יש פסוק שמתיר אבדה ששטפה נהר, למה הרמב"ם צריך להביא סברא שהבעלים מתייאשים¹¹?

❖ אם אסור לגעת בדבר שיש בו סימן שנמצא בדרך הינוח כדי לא להטריח את הבעלים, למה הגמרא שאלה 'וליהוי קשר סימן'? הרי גם אם יש בקשר סימן אסור לגעת בגוזלות, ועדיין הדין של המשנה נכון¹².

❖ למה מי שנטל חפץ שאין בו סימן שנמצא בדרך הינוח - זכה בו? הרי הוא נטל לפני שהבעלים התייאשו וזה יאוש שלא מדעת¹³.

אפשרות להשפעה של שיעורים אלו להלכה

המסקנה של השיעורים האלו היא, שלדעת הרמב"ם מותר למוצא לזכות בדבר שאין בו סימן שנמצא ברחוב, כיוון שיש כלפיו יאוש מראש, ולכן לא שייך כלפיו יאוש שלא מדעת¹⁴. שיעורים אלו הם שיעורים בעיון ולא בהלכה, וחשוב לציין שהשו"ע¹⁵ לא פסק את הדין הזה

⁷ בשיעור 'דרך הינוח', הערה 3.

⁸ בשיעור 'יאוש שלא מדעת' בחלק 'אבדה ללא סימן', וראה הערה 12 ו14.

⁹ בשיעור 'יאוש שלא מדעת' בחלק 'הדוגמא של יאוש שלא מדעת', וראה הערה 14.

¹⁰ בשיעור 'יאוש שלא מדעת' בחלק 'יאוש מראש', וראה הערה 21.

¹¹ בשיעור 'יאוש שלא מדעת', הערה 45.

¹² בשיעור 'דרך הינוח' בחלק 'הסבר הרמב"ם בגמרא', וראה הערה 10.

¹³ בשיעור 'דרך הינוח' בחלק 'דבר שאין בו סימן', וראה הערה 13.

¹⁴ ראה באריכות ופירוט בעיקר בשיעור 'יאוש שלא מדעת'.

¹⁵ חו"מ סימן רס"ב סעיף ג'.

להלכה. בכל זאת, יכול להיות שתהיה לשיעורים אלו השפעה על הפסיקה למעשה, כיוון שבעניין 'דרך הינוח' השו"ע פסק כדעת הרמב"ם¹⁶:

כל המוצא אבדה, בין שיש בה סימן בין שאין בה סימן, אם מצאה דרך הנחה - אסור לגע בה, שמא בעליה הניחוה שם עד שיחזרו לה, ואם יבא לטלה והיו דבר שאין בו סימן - הרי אבד ממון חברו, שהרי אין לו בה סימן להחזיר בו. ואם היה דבר שיש בו סימן - הרי זה הטריחן לרדף אחריה ולתת סימניה. לפיכך, אסור לו שיגע בה עד שימצאנה דרך נפילה. אפילו נסתפק לו הדבר, ולא ידע אם דבר זה אבוד או מנח - הרי זה לא יגע בו. ואם עבר ונטלו - אסור לו להחזירו לשם, ואם היה דבר שאין בו סימן - זכה בו, ואינו חייב להחזירו. וכל דבר שיש בו סימן, בין ספק הנחה בין בדרך נפילה, בין ברשות היחיד בין ברשות הרבים - חייב להכריז.

בנוסף לזה שהשו"ע פסק את דברי הרמב"ם לגבי דרך הנחה, האחרונים למדו מהרמב"ם הזה נפק"מ להלכה, כל אחד לפי שיטתו¹⁷. המשותף הוא, שהם התירו בעקבות הרמב"ם והשו"ע היתרים שלא נראה שהם היו מתירים לולי דברי הרמב"ם. כשבאים לסמוך להלכה על דברי האחרונים, לפעמים נראה שקשה לסמוך על ההיתרים האלו, בגלל הקשיים שיש על כל היתר¹⁸. אולי ההבנה המחודשת בדברי הרמב"ם ובביאור הגמרא שמופיעה בשיעורים אלו, תוסיף משקל להקל בהשבת אבדה, ולסמוך יותר בקלות על הקולות של האחרונים.

¹⁶ חו"מ סימן ר"ס סעיף ט'. בכסף משנה ובבית יוסף (ראה שיעור 'דרך הינוח' הערה 13) הוסבר, שהסברא של הרמב"ם היא, שכל מה שאסור לקחת אבדה שהבעלים עוד לא התיימש ממנה זה רק לכתחילה, אבל בדיעבד אם המוצא כבר לקח את האבדה זכה בה, כיוון שאין דרך להשיב אותה לבעלים, ולא אומרים 'היא מונח' במקום שלא כתוב כך במפורש. לפי זה יוצא, שאם מישהו לקח בטעות חפץ שאין בו סימן, שאינו יקר או חשוב - זכה בו, למרות שלכתחילה היה אסור לו לקחת. כיוון שהשו"ע פסק את דברי הרמב"ם בעניין הזה, נראה שהוא פסק להלכה את ההסבר שלו בדברי הרמב"ם. [אמנם בסימן רס"ב סעיף ג' משמע שהשו"ע סובר שאם המוצא לקח חפץ שאין בו סימן לפני שהבעלים שם לב לנפילתו - הוא לא זכה בו, כיוון שב'איסורא אתא לידיה'. אולי אפשר לתרץ שכוונת ההסבר של הכסף משנה ברמב"ם היא, שאם כבר מישהו נטל את החפץ הוא יכול להשתמש בו, אבל הוא לא ממש זכה בו (בדומה להסבר הש"ך שיובא בהערה הבאה, ובאמת הש"ך כתב שאולי הכסף משנה התכוון לדבריו). בכל מקרה, יוצא שלדעת השו"ע אם מישהו נטל כבר דבר שהבעלים לא שם לב לנפילתו, לפחות מותר לו להשתמש בו.]

¹⁷ הש"ך כתב (חו"מ סימן ר"ס ס"ק כ"ו) על פי הרמב"ם, שמותר לקחת חפץ שהיה כלפיו יאוש שלא מדעת, ומה שיאוש שלא מדעת אינו יאוש, זה רק בא לומר שאם הבעלים יתבע את החפץ - צריך להשיב לו, אבל מותר למוצא לקחת ולהשתמש בחפץ לבינתיים. את הסבר הש"ך קיבלו מהר"ד פארדו (חסדי דוד על התוספתא ב"מ פ"ב ה"ז) ומרכבות המשנה (על הרמב"ם). ההלכה למשה (על הרמב"ם) פסק למעשה כשיטת השו"ע והש"ך, שמותר למוצא להשתמש בחפץ שהבעלים עוד לא התיימש ממנו, אם הוא כבר נטל אותו, וכן פסק בשו"ת עטרת פז (ח"א כרך ג' חו"מ סימן ו'). הסמ"ע (שם ס"ק מ"ב) ורע"א (שם ס"ק ט') כתבו בעקבות הרמב"ם, שכאשר המוצא לקח חפץ שאין בו סימן על מנת להשיבו, לא אומרים 'באיסורא אתא לידיה', וכאשר הבעלים יתיימש המוצא יכול להחזיק בחפץ, כיוון שיש כלפיו רק מצוות עשה של 'השב תשיבם', ואין לו דרך להשיב. הרדב"ז (שו"ת הרדב"ז חלק ו' סימן בר"פ ה'), הב"ח (חו"מ סימן ר"ס) והט"ז (שם סעיף ט') כתבו בעקבות הרמב"ם, שכאשר חפץ מונח בספק הינוח, והמוצא נטל אותו - הוא זכה בו. [ראה שיעור 'דרך הינוח' הערות 11 ו-13]. יוצא שלדעת הש"ך מותר לקחת ולהשתמש בחפץ שאין בו סימן, גם כאשר הבעלים לא שם לב לנפילתו. לדעת השו"ע אם מישהו כבר נטל חפץ כזה, הוא יכול להשתמש בו, וכן פסק ההלכה למשה ושו"ת עטרת פז. לדעת הסמ"ע ורע"א, כאשר המוצא לקח חפץ כזה על מנת להשיבו, הוא יזכה בו כאשר הבעלים יתיימש. לדעת הרדב"ז, הב"ח והט"ז אם מישהו לקח חפץ שהיה בספק הינוח - זכה בו (ייתכן שחלק מהאחרונים כתבו דבריהם רק בדעת השו"ע ולא סוברים כך למעשה, וצ"ע).

¹⁸ נביא חלק מהקושיות של האחרונים על ההסברים השונים: הדרישה הקשה על הב"י, שאם אביי היה מודה שהמוצא זכה במקרה שהוא נטל כבר חפץ שהבעלים לא שם לב לנפילתו, הגמרא הייתה צריכה לכתוב את זה בפרוש, כמו שהיא כתבה שרבה מודה בדבר שיש בו סימן. הדרישה הקשה קושיה נוספת על הב"י, על פי אחת הקושיות של הגמרא על שיטת אביי: הגמרא הביאה ברייתא, שאומרת שאם גנב נטל מזה ונתן לזה, הדין הוא שמי שקיבל ממנו זכה, למרות שלכאורה הבעלים לא שם שגגבו לו, וזה יאוש שלא מדעת. הגמרא מקשה, אם יאוש שלא מדעת לא נחשב יאוש, למה מי שקיבל מהגנב זכה? הרי עוד לא היה יאוש. לפי הב"י, כאשר החפץ הגיע כבר למוצא גם אביי מודה שזכה, אז יוצא שאי אפשר להקשות על אביי שהרי במקרה של הברייתא הגנב כבר נתן את החפץ, ואז גם לדעת הב"י מי שקיבל מהגנב צריך להשיב את הגניבה שבגמרא שם מדובר שמי שקיבל מהגנב ידע למי נגנב, ואז גם לדעת הב"י מי שקיבל מהגנב צריך להשיב את הגניבה לבעליה. והקשה על זה הדרישה, שעדיין לא מובן איך הגמרא יכולה להקשות על אביי מהמקרה של 'גנב', הרי יכול להיות ששם מדובר שמי שקיבל מהגנב לא ידע ממי החפץ נגנב, ולכן זכה בו. ה"ט הקשה על הב"י, שברור בגמרא שכמו שרבה מתייחס לדבר שיש בו סימן, כך אביי מתייחס לדבר שאין בו סימן לפני יאוש. לכן, כמו שרבה אומר שכשיש בחפץ סימן,

והמוצא נטל לפני יאוש ואחר כך הבעלים התייאש הוא לא זכה כי ב'איסורא אתא לידיה', כך גם לפי אביי, אם המוצא נטל חפץ שאין בו סימן לפני שהבעלים שם לב שהוא נפל, גם כשהבעלים ישים לב הוא לא יזכה כיוון ש'באיסורא אתא לידיה'. על ההסבר של הסמ"ע הקשה הש"ך, שלפי דבריו הרמב"ם התיר למוצא להשתמש דווקא כאשר הוא נטל על מנת להשיב, ודבר זה אינו רמוז כלל בדברי הרמב"ם. והנתיבות (שם ס"ק י"ג) הקשה על הש"ך והסמ"ע, איך המוצא יכול להשתמש בדבר שאינו שלו, ועוד שמלשון הרמב"ם משמע שהמוצא לגמרי זכה באבדה, ולא רק שהוא יכול להשתמש בה. [ראה קושיות על הסבר הט"ז והנתיבות ראה בשיעור 'דרך הינוח' הערה 7].